

Notes sobre el protestantisme a Eivissa

per Josep-Lluís Carod-Rovira

La reforma començada per Martí Luter, inicialment sense voluntat de trencar amb l'església de Roma, va recolzar, a Alemanya, en el clergat, els joves, els universitaris i la població urbana. Escandalitzats per la política d'indulgències promoguda des del papat, certa ostentació del poder per part de la jerarquia i la banalització de les relíquies de sants i màrtirs, va anar estenent-se amb rapidesa per Europa central i els països escandinaus. Frederic el Savi, de Saxònia, per exemple, havia acumulat més de 17 mil relíquies, la veneració de les quals li comportava prop de 128.000 anys d'indulgència... La compra d'indulgències, a favor de les ànimes del purgatori i, en particular, la recaptació de fons per a la reconstrucció de la basílica de Sant Pere a Roma,

apareixien als ulls de molta gent com una simple operació financera, sense cap dimensió espiritual. Les 95 tesis de Luter, penjades el darrer dia d'octubre de 1517, a les portes de l'església del castell de Wittenberg, van ser l'espurna que va encendre el foc d'un canvi històric, no sols religiós, sinó també polític, cultural i econòmic. Es tractava, en realitat, de l'acte de naixement de la Reforma protestant, primera gran mobilització de masses enfront del sistema jeràrquic, a Europa.

En el nostre país, l'atracció per les noves idees va interessar, fonamentalment, alguns sectors il·lustrats, a cops amb lligams amb la noblesa, així com el clergat catòlic i els humanistes que es trobaven a l'estranger, sovint fent-hi estudis, gent avesada a la lectura i atenta a l'evolució del pensament a Europa.¹ A la Catalunya Nord del segle XVI, la seva proximitat amb França convertia els comtats del Rosselló i la Cerdanya en terra de frontera i, doncs, de contacte privilegiat amb les noves idees religioses que, al sud de l'hexàgon, havien de representar els hugonots, particularment a la regió de Cevenas,² amb un suport

social notable. Al Principat i a Andorra, la serralada pirinenca era, per la seva extensió, una frontera oberta per la qual penetraven no sols mercaderies i persones, sinó també idees. El bandolerisme, amb certes connexions amb els hugonots, fou també una font de penetració del protestantisme, així com els intercanvis comercials quotidians amb marxants estrangers, la gran emigració occitana de la segona meitat del segle XVI, sovint protestant, i també l'activitat regular de les llibreries –amb venda clandestina de llibres prohibits o sospitosos d'heretgia–, sobretot a Barcelona i, més encara, a València, on s'estava molt més al corrent de les novetats editorials que s'imprimien a Lió, Ginebra, Basilea, Anvers o Venècia, que eren els grans centres impressors de l'època, en particular la ciutat dels canals.

Un altre factor de penetració del protestantisme van ser els ports. I, de fet, atès el caràcter litoral dels Països Catalans, tots els ports del país, fins a finals del segle XIX, van ser un dels punts clandestins d'arribada habitual de literatura protestant, procedent de la Gran Bretanya, els països escandinaus, Alemanya o Holanda. Molts mariners embarcats en vaixells atracats als diferents ports es dedicaven a introduir-hi bibles i altres textos religiosos, aprofitant el gran estímul que la impremta va comportar, des del primer moment, per a la difusió del pensament de Luter, primer, i de Joan Calví, més tard. A Mallorca i Menorca, la introducció del protestantisme va fer-se, en part, mitjançant mariners que feien

Martí Luter (1483-1546), teòleg alemany, figura principal de la Reforma protestant.

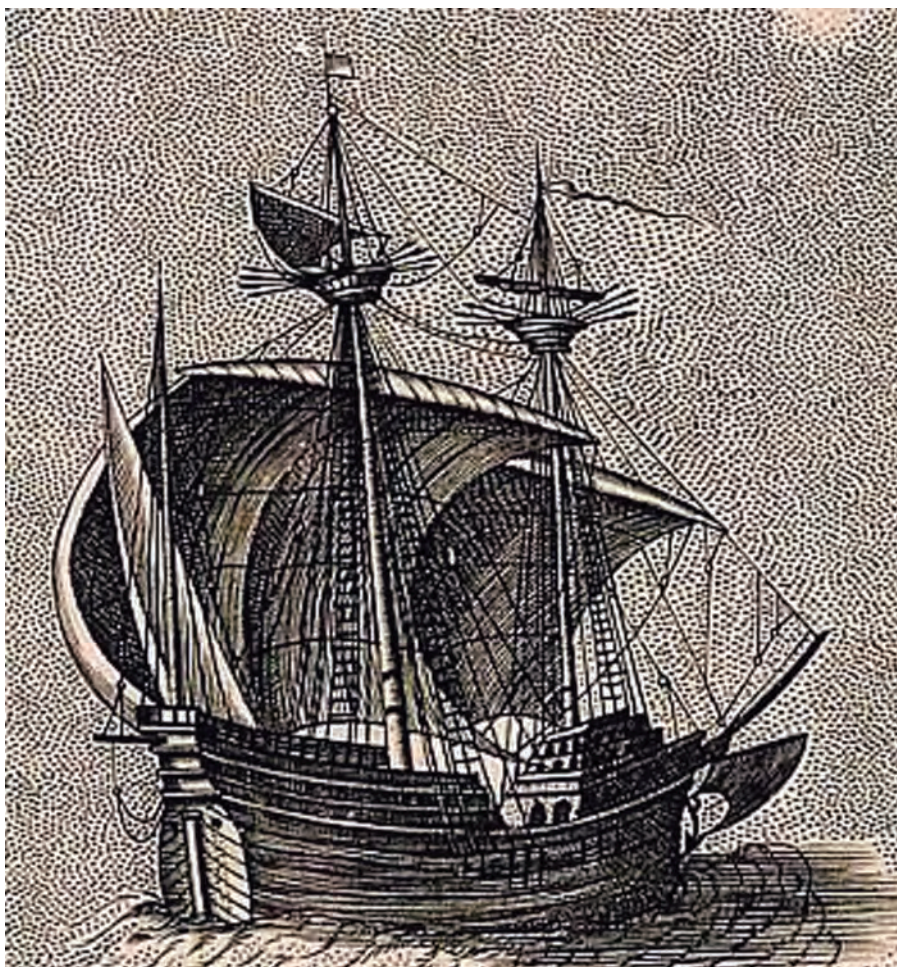

1. Josep-Lluís Carod-Rovira, «El protestantisme als Països Catalans. Una història subterrània», treball en curs d'elaboració des de la Càtedra sobre Diversitat Social de la Universitat Pompeu Fabra de Barcelona. És a aquest treball que ens remetem, sempre que una nota aclaridora no n'especifiqui una altra font.

2. Aquesta regió donà nom a l'himne *La Cévenole*, amb text de R. Saillens i música de L. Roucaute, considerat com *La Marsellesa* dels hugonots, els protestants francesos, i va ser cantat per primer cop a Sant Romà de Tosca (Llenguadoc), el 1885.

contraban amb literatura religiosa considerada dissident per la jerarquia catòlica. Ja el 1524, un vaixell amb llibres luterans, sortit de port holandès amb direcció a València, caurà en mans dels francesos i serà lliurat als espanyols que, a Sant Sebastià, cremaran a la platja la literatura tinguda per herètica, la qual viatjava camuflada a l'interior d'unes grans bótes de vi. El port basc de Pasaia, on el 1519 ja havien arribat els primers llibres de Luter, serà vigilat ben de prop per la Inquisició, com a destinació habitual de literatura religiosa perseguida. Els comissaris del Sant Ofici seran, en els diferents ports, els primers a pujar als vaixells, per a comprovar-hi que no transporten llibres prohibits. El 1553, una instrucció del Consell de la Suprema Inquisició ordenava la inspecció sistemàtica i regular de naus arribades a port i n'encarregava als comissaris l'escorcoll de mercaderies i bales de llibres, per més que la mesura no evitarà que continuï existint un tràfic clandestí d'obres prohibides.

El 1605, els inquisidors de Barcelona, després de la pau amb Anglaterra l'any anterior i de l'acord entre el duc d'Alba i lord Cobham el 1576, que donava impunitat als vaixells anglesos, reben instruccions de no inspeccionar els vaixells procedents d'Anglaterra o d'Escòcia. L'1 de desembre de 1610, tanmateix, els inquisidors de Barcelona rebien l'ordre de controlar la importació de llibres protestants procedents d'Holanda, Alemanya i també Anglaterra, entre els quals bíblies i també obres de l'espanyol Cipriano de Valera i l'anglès William Perkins que, sovint, apareixien camuflades entre la roba íntima o en forma de baralla de naips. El zel d'alguns oficials de la Inquisició era tan acusat que, el 16 de març de l'any següent, un comissari d'aquesta, a Barcelona, arribà a requisar un seguit de bíblies usades d'un vaixell anglès, per la qual cosa fou renyat per la seva institució, que l'hagué d'advertir que calia retirar tan sols els llibres nous destinats a la venda. I, el 1627, els inquisidors de la capital catalana

Els vaixells estrangers amb tripulants protestants eren sospitosos de tràfic clandestí de llibres protestants.

passaren l'ordre als comissaris dels ports de vigilar la importació de llibres prohibits, els quals arribaven il·legalment a l'interior de baguls i farcells.

A la veïna illa de Mallorca, si bé el coneixement de les posicions teològiques luteranes hi arriba en una data primerenca, la resposta que hi provocarà serà, però, d'antiprotestantisme. La primera reacció autòctona al luteranisme, la més matinera, és negativa i s'hi posiciona en contra. Efectivament, el 1521 Jaume d'Olesa tramet al papa Lleó X *Contra errores Martini Lutheri*, obra seva escrita en llatí, malauradament avui perduda, la primera contrària al pensament luterà escrita als Països Catalans i a tot el sud dels Pirineus. Han passat tan sols quatre anys d'ençà que Luter va començar una veritable revolució de consciències en el si de l'església catòlica i una persona

culta com d'Olesa, resident a Mallorca i amb contactes amb els cercles intel·lectuals de València, ja coneix prou l'obra luterana com per a redactar una obra que en combati les posicions doctrinals. El 4 de desembre de 1523, el tribunal mallorquí de la Inquisició condemna a mort i crema viu el pintor Gondisalvi, resident a Ciutat de Mallorca i originari de la població castellana de Montealegre del Castillo, per «heretge luterà negatiu», fet que el convertiria en la primera víctima protestant cremada per les seves idees, al país,³ en una data que alguns historiadors consideren massa prematura per a ser creïble. Acceptant la data com a bona, resultaria que les primeres obres escrites en relació amb el protestantisme –i també la primera víctima de la nova

3. Inquisición de Mallorca, «Reconciliados y relajados. 1488-1691», Barcelona, 1946.

Joan Marí Cardona estudià l'acció de la Inquisició a Eivissa a l'obra *Sant Ofici*.

religió— tenen, en l'àmbit nacional, Mallorca com a escenari. I durant els anys d'existència de la Inquisició, unes desenes de persones acusades de ser protestants seran dutes davant aquest tribunal, sobretot estrangeres, mallorquines i, excepcionalment, menorquines. Menorca, a més, coneixerà una familiarització més gran amb el món protestant, gràcies a la seva pertinença a la corona britànica, durant el segle XVIII i, alhora, tindrà una funció icònica en el món protestant d'aquí, ja que el 1868 fou a Maó on F. Tudurí de la Torre obrí el primer temple protestant del país i de l'estat.

Eivissa, tanmateix, restarà al marge de la influència ideològica del protestantisme i caldrà esperar gairebé quatre segles perquè l'illa, situada a més de dos mil quilòmetres de distància de Wittenberg, compti amb una presència protestant estable, amb temple propi. Es pot ben bé dir que va viure impermeable a la dissidència religiosa del catolicisme que, amb tanta força, s'havia anat ensenyorint de mig Europa, fins a esdevenir-hi hegemònica en alguns països. El port d'Eivissa, per on sovint feinejaven turcs, àrabs i amazics d'Àfrica del nord i també flamencs, va ser el punt bàsic de contacte amb altres

confessions religioses, tant se val l'Islam dels veïns nord-africans o turcs, com el protestantisme dels flamencs.

Justament, les primeres dades relatives a la presència protestant a la pitiusa gran són del 1643,⁴ amb motiu de la retenció a port del vaixell holandès *Cranco Dorado* i la seva tripulació: tant el capità, Clas Diërhasen, com el pilot i la marineria van ser acusats de luterans i, per tant, d'haver comès un delictes d'heretgia. En el vaixell anaven embarcats dos mariners de Mallorca i un del Principat, els quals estaven al corrent de la filiació luterana dels seus companys de tripulació. No era el primer cop que aquest vaixell atracava a Eivissa, per a carregar-hi sal, però en aquesta ocasió la nau fou retinguda, malgrat els intents per dissimular-ne la procedència holandesa, adduint la seva vinculació amb el port de la ciutat toscana de Liorna. El procés contra els considerats heretges s'inicià el 9 de juliol de 1643 i finalitzà el 12 de novembre de 1644, després de setze mesos d'analitzar el crim d'heretgia, un termini de temps prou llarg com perquè tots els encausats aconseguissin de fer-s'hi escàpols. Tot fa pensar que sortiren de l'illa dalt dels vaixells també flamencs *Arca de Noé* i *Santiago*, capitanejats per Antoni Clech i Corneli Albert, respectivament. Les restes del *Cranco Dorado*, el llaüt i l'àncora foren venuts o atribuïts directament a altres propietaris i ja mai més no se sabé res d'aquesta efímera presència protestant a l'illa.

Hagueren de passar 32 anys de l'episodi del *Cranco Dorado* per tal que, novament, la dissidència religiosa cristiana, en una Eivissa monolíticament catòlica, hi fes un cert acte de presència. Així, el 1675, s'hi publicà un *Edicte de fe*⁵ en el qual s'obligava a comparèixer en el termini de sis dies davant la Inquisició, amb amenaça d'excomunió en cas d'obrar altrament, tothom qui

tingués coneixement de manifestacions de persones sobre la bondat de la «secta» de Martí Luter i els seus «seqüaços». L'*Edicte* en qüestió, per a facilitar l'acció dels hipotètics delators, constitueix un cert resum dels trets identitaris del luteranisme, un veritable inventari de les posicions tingudes com a herètiques pels catòlics, com ara la inutilitat de la confessió auricular amb els sacerdots, les indulgències i les butlles, la pregària als sants o les bones obres (ja que, segons els protestants, només la fe salva), la inexistència del purgatori o la negació de l'autoritat del papa i de la presència real del cos de Crist a l'hòstia, el caràcter optatiu del celibat o bé el simple fet de posseir la Bíblia en llengua vulgar. Ja el 1659, l'inquisidor de Mallorca comunicava al comissari eivissenc del Sant Ofici que vigilés la possible introducció a l'illa de llibres religiosos passats a llengua vulgar, arribats amb els vaixells que atracaven al port.

Segons J. Marí i Cardona,⁶ a Eivissa, la Inquisició només hi va veure tres casos relacionats amb el protestantisme —«luteranisme», se'n deia llavors, generalment— i, encara, sense cap vinculació amb la població autòctona. A més de l'episodi del *Cranco Dorado*, a l'arxiu històric de la pabòrdia de Santa Maria es conserva també, sorprenentment, una crònica datada el 1687 i redactada en espanyol, sobre l'acte d'abjuració celebrat a Roma, el 3 de setembre d'aquell any, protagonitzat per cert Miguel Molinos, a propòsit de 68 proposicions «herètiques i execrables». El tal Molinos era originari del lloc de Muniesa, a la diòcesi de Saragossa, i tenia 67 anys en el moment de l'abjuració i obtenció de l'absolució posterior.⁷ En el mateix idioma que l'anterior, es troba també en aquest arxiu un ofici del Tribunal de la Inquisició de Mallorca, adreçat al comissari i prevener Antoni Palau, al qual es donen les instruccions que ha de seguir amb un cert Edmund Wallis, el qual

4. Joan Marí Cardona, *Sant Ofici*, p. 85-88, Ajuntament d'Eivissa, 1990.

5. Joan Marí Cardona, obra citada, p. 10-16, Ajuntament d'Eivissa, 1990.

6. Obra citada.

7. Joan Marí Cardona, obra citada, p. 210, Ajuntament d'Eivissa, 1990.

espontàniament ha confessat les posicions herètiques mantingudes en el passat i s'ha convertit al catolicisme.⁸ Lògicament, a Eivissa arribaven tots els edictes dels inquisidors de l'illa gran que, repetidament, informaven dels llibres que havien estat prohibits en la seva integritat i, per tant, havien de ser recollits, o bé d'aquells que havien estat mutilats o esporgats en alguna de les seves parts, des de pàgines senceres a simples paràgrafs, per la seva consideració d'herètiques, al marge dels dogmes catòlics.

Cal fer també esment de l'edicta de l'inquisidor general, l'asturià F. J. Mier y Campillo, bisbe d'Almeria, el qual dóna facultats als confessors per a absoldre, durant tot 1815, dels pecats d'heretgia, introduïda, al seu criteri, durant la invasió francesa. El Tribunal de la Inquisició, en una mesura més nominal que efectiva, havia estat restablert per Ferran VII, el 21 de juliol de l'any anterior i, en el nomenament de Mier, el rei al·ludia a la presència de tropes estrangeres i a les actituds contràries a la religió catòlica de part dels seus membres, pertanyents a «sectes» amb «opinions perniciosos». El 1838, Basilio Antonio Carrasco, bisbe d'Eivissa, envià un escrit a la reina d'Espanya Maria Cristina, denunciant la profusió de literatura protestant existent, afirmació que, si era feta pensant en la seva diòcesi, devia referir-se exclusivament a la propaganda protestant que solia acompanyar les visites a port de vaixells estrangers i, així i tot, feta generalment de forma discreta, atès el catolicisme de l'illa com a única expressió religiosa existent. De fet, les queixes del bisbe són confirmades pel missioner Robert C. Chapman, el qual fa esment de la funció cabdal dels ports com a porta d'entrada de literatura religiosa prohibida en reconèixer que, el 1839, els exemplars de les sagrades escriptures eren introduïts a Barcelona a través dels maquinistes d'alguns vapors arribats a port, amb tants exemplars

Els ports, com el d'Eivissa, van ser un punt important d'introducció de literatura protestant i d'arribada de vaixells estrangers amb tripulació protestant, durant segles (fotografia d'Antoni Riera, 1897).

com eren capaços d'entrar al país i dur-los, a més, dissimulats sobre el propi cos. Chapman, a més, insinua que als carrabiners de la duana no els passava per alt aquesta activitat clandestina, tot i que mai no van detenir ningú per aquest fet. La dada és rellevant ja que, com veurem, serà entre els carrabiners del port d'Eivissa, avesats al contacte freqüent amb població visitant o estrangera, on les accions de difusió de literatura protestant trobaran una certa acollida i complicitat.⁹

El 1813, des de Gibraltar, la Societat Bíblica Britànica i Estrangera comença a distribuir textos bíblics, sobretot cap a Amèrica, si bé exemplars del Nou Testament acaben arribant a alguns ports de les Illes Balears i, per tant, no és descartable que també al d'Eivissa. El 1856, les autoritats d'ordre públic requisen exemplars de l'opuscle *Extracto de las sagradas escrituras* i també del periòdic *El Alba*, editat a Londres, tots dos protestants, introduïts per mariners britànics en ports de les Balears, probablement també a Eivissa, acció, com ja hem vist, del tot habitual en vaixells procedents de països protestants. La relativa freqüència amb què aquesta activitat propagandística era duta a

terme, però, obligà l'autoritat governativa d'Alacant a intervenir per tal impedir en el futur l'escampada de llibres i fulls volants protestants, difosos durant la nit pels carrers de la ciutat, coincidint amb l'arribada a port d'un vaixell mercant nord-americà, tal com succeí el 1857.¹⁰ Dos anys més tard, Daniel Evans, capità d'un bergantí carboner anglès, ancorat a Vilanova i la Geltrú, distribuïa massivament per la ciutat propaganda protestant, amb llibres, opuscles, fulls i revistes, episodi que motivà la denúncia contundent del bisbe de Barcelona, Antoni Canal i Térmens, així com l'inici d'una causa criminal contra el mariner, acusat de delictes contra la religió. I el 1862, mariners escandinaus arribats amb vaixells comercials difondran textos religiosos protestants pels ports d'Alacant, Torrevella i Eivissa. Com al segle XVI, els ports continuaven sent un conducte regular d'entrada de les idees protestants al nostre país.

El 1865, William Wallis, vicecònsol nord-americà, viatjà a Eivissa amb la Bíblia sota el braç, amb ànim de fer-hi apostolat, projecte que abandonà en constatar-hi les

8. Joan Marí Cardona, obra citada, p. 289, Ajuntament d'Eivissa, 1990.

9. *El Evangelista*, núm. 442, octubre de 1920, Barcelona.

10. Josep-Lluís Carod-Rovira, «Capdepera i Alou, història d'una dissidència», estudi introductori a *El metodisme a Capdepera. 75è anys de la mort de Bartomeu Alou*, Edicions Documenta Balear, Palma, 2013.

En aquesta foto feta per Narcís Putget, cap al 1908, Benjamí Costa *Laieta* és el tercer per l'esquerra, rere els seus pares, protestants.

dificultats de dur-lo a terme. Quatre anys més tard, la SBBE¹¹ inicia les seves activitats de difusió de la Bíblia, a les Balears, a través dels *colportors* o venedors i repartidors ambulants de textos bíblics i religiosos, entre els quals destacaran J. Rodríguez, A. Barri, Francisco Ibáñez, Joaquín Calatayud, Manuel Jiménez, Jordán i Josep Ríos. A Eivissa, hi vendran un important nombre de bibles i nous testaments, però no aconseguiran de consolidar-hi, encara, cap grup. Coincidint amb un moment de clara expansió de l'obra evangèlica a Mallorca, els metodistes, amb Joan Castell i Campomar, duen a terme, el 1881, una campanya d'evangelització a Eivissa, on resideix una família protestant originària de Palma, i també a Formentera sense èxit d'adhesions cap a la seva causa, en cap de les dues illes. El 1889, el *colportor* Antoni Barri i Rovira començà la seva activitat de difusió de literatura evangèlica a les Balears i, a la Pitiüsa gran, hi vengué tot el material imprès que duia i hi trobà una bona acollida entre

els oficials del cos de carrabiners i de la guàrdia civil que hi eren destinats al port. A Mallorca, la seva parada de venda de textos protestants a la plaça Major de Ciutat serà freqüentment assaltada per integristes catòlics, topant amb grans dificultats de difusió a Sant Joan i Inca, i a Ciutadella, a Menorca, haurà de cercar la complicitat dels sectors liberals locals per a difondre la Bíblia, pels quals serà ajudat.

L'anada a Eivissa d'un missioner estranger, segurament baptista,¹² a finals del segle XIX, va aconseguir algunes conversions i la creació d'una petita congregació integrada per unes poques famílies, sense local propi per a la celebració de cultes i reunions, els quals tenien lloc en domicilis particulars. Entre

els primers convertits devia figurar el formenterer Vicent Costa, establert a Eivissa des de jove.¹³ Qui segur que era protestant era el fill d'aquest, Benjamí Costa i Bailach, de malnom *Laieta*, nat el 1897 a Vila, on morí el 5 d'abril de 1971, als 74 anys. Batejat inicialment com a protestant en el si de la congregació esmentada, el seu matrimoni amb Josepa Mariner, catòlica, cap al 1918-1919, el forçà a batejar-se i casar-se com a catòlic, dues cerimònies que tingueren lloc el mateix dia, amb el capellà celebrant com a padrí. Malgrat la conversió formal al catolicisme, tot fa pensar que aquesta devia ser més aparent que altra cosa ja que, fins als darrers dies, llegia assíduament la Bíblia en la versió protestant de Casiodoro de Reina, revisada per Cipriano de Valera, editada a l'Argentina el 1960, i a la qual devia haver accedit per algun conducte inhabitual. A més, complí set anys i mig de condemna a les presons franquistes, els darrers mesos de la qual pel fet de negar-se en rodó a

11. Societat Bíblica Britànica i Estrangera, principal entitat protestant de difusió de la Bíblia, arreu del món, en nombroses llengües, a la qual estaven vinculats la majoria de *colportors*.

12. En aquesta època els missioners baptistes al país són el nord-americà W. I. Knapp i els suecs E. Lund, K. A. Haglund i J. Uhr, però, en les seves notes biogràfiques, no hi consta cap referència a una possible estada seva a Eivissa. Knapp intervingué a Alacant cap al 1870, Haglund s'establí durant una dècada a València, fins a la seva mort el 1895, on el succeí durant uns mesos Lund, molt actiu a l'Empordà i un temps també a Barcelona, fins a l'arribada d'Uhr, el qual s'estigué a València des del 1895 fins al 1922. Karl August Haglund, o Johan Uhr, doncs, devia ser el pastor baptista que introduí el protestantisme a l'illa, probablement des de València.

13. Conversa amb Benjamí Costa, el 25 de febrer de 2014. És Isidor Marí qui em posà sobre la pista d'aquest primer nucli protestant eivissenc, en recordar la identitat protestant de B. Costa i Bailach, la qual apareix també al volum III de l'*Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*.

assistir a missa, confessar-se i com-bregar.

Costa era funcionari de sanitat de ports i propietari del popular bar *La Estrella*, així com majorista de begudes per a altres bars i d'ormeigs de pesca per als mariners de sa Penya. Tenia barques pròpies, per a la pesca i el transport, era republicà i d'esquerres, vinculat al sindicat UGT, a Acció Republicana i, finalment, al partit socialista. Benjamí Costa tenia un coneixement profund de les escriptures i, fins i tot, una certa visió bíblica de la vida i del món, alhora que es comportava amb un cert aire patriarcal, rigidesa i severitat amb els seus nombrosos fills, a diferència del tracte menys estricte i molt més condescendent que tenia amb els seus néts. L'existència d'aquest primer grup baptista, sorprenentment, no apareix documentada en cap de les publicacions protestants de l'època, ni en llibres posteriors que n'han estudiat aquesta etapa i, per tant, havia passat desapercebuda fins ara. Es desconeixen tanmateix els noms d'altres integrants de la congregació inicial, així com que aquesta tingués alguna continuïtat a partir dels anys vint del segle passat.

Malgrat tot, un eivissenc, Antoni Agustín, homeòpata establert a Palma, tindrà un cert paper en l'evolució del protestantisme a l'illa veïna. Així, el 1896, entrarà en contacte amb Mr. Lowe, un anglès membre de les Assemblees de Germans, de visita a Mallorca. La trobada donà els seus fruits, ja que,

El 1889
Antoni Barri troba
una bona acollida
entre els oficials del
cos de carrabiners
i de la guàrdia civil
que hi eren destinats
al port

Ermengol Felip, missioner barceloní a Algèria, on tenia alguns emigrants eivissencs entre els membres de la seva església protestant

dos anys després, l'eivissenc obrirà una capella dels Germans al carrer dels Oms, 18, de Ciutat, domicili particular de l'homeòpata, promotor de l'obra dels Germans. El 1903, Agustín farà construir una cripta al cementiri civil de Palma per a ser-hi enterrats els protestants de les diferents denominacions evangèliques, amb els quals des de l'Assemblea de Germans mantenia una molt bona relació. El protestant eivissenc viatjava sovint a Barcelona, on estava en relació amb el comerciant vinater mallorquí Gabriel Albertí, amb qui promogué l'acció evangèlica al Principat i al País Valencià. Agustín morirà en terres valencianes, durant la guerra civil de 1936-1939. Just acabada aquesta, l'eivissenc Àngel Palerm i Vich, home d'esquerres actiu i compromès, primer en el món llibertari i més tard comunista, es trobava captiu al camp de concentració de Sant Cebrià i, en ser traslladat en condicions físiques deplorables al camp del Barcarès, també al Rosselló, fou atès pels quàquers, amb medicaments i cures que li permeteren de salvar un braç infectat i, probablement, la vida mateixa, com ell reconeixeria anys després.

D'altra banda, el pastor barceloní Ermengol Felip, missioner a

Algèria durant 37 anys juntament amb el seu sogre A. Regojo, desenvolupava l'acció pastoral entre els seus compatriotes alacantins, eivissencs, menorquins i alguns catalans del Principat. E. Felip és l'autor del llibre *Himnes i cànctics evangèlics* (1924), primera compilació autòctona d'himnes per al culte protestant al servei dels parlants de català a «Catalunya, València, Balears, Andorra i Rosselló».¹⁴ Quasi mig segle abans, un altre barceloní, F. de P. Ruet,¹⁵ missioner també a Algèria entre 1863 i 1868, devia tenir el mateix perfil de creients a la seva església, ja que el català hi era la llengua utilitzada, habitualment, en la predicació i el culte. Atesa la proximitat de la costa algeriana amb les Pitiüses i una certa presència d'eivissencs emigrats, no pot descartar-se que hi hagués originaris de l'illa que assistissin al culte protestant de forma habitual.

14. *Himnes i cànctics evangèlics*, Ermengol Felip, Barcelona, 1924.

15. Francesc de Paula Ruet i Roset (1826-1877) és convertí el 1852 a Torí (Itàlia) i fou la primera persona als Països Catalans que professà públicament la nova fe i el primer pastor protestant que predicà a la capital d'Espanya.

Empar Montagud, primera dona ordenada pastora als Països Catalans, dirigeix l'església baptista d'Eivissa el 1985.

No serà fins al 1977 que es constitueix, a Eivissa, la primera església baptista, dos mesos després de les primeres eleccions democràtiques

No serà fins al 1968 que l'Esforç Cristià, organització unitària juvenil del protestantisme internacional, iniciarà obra missionera a Eivissa, amb l'evangelista Tomàs Ríos. Però caldrà esperar encara el 1977 perquè el matrimoni format per Àngel García Soto i Rosario Ibáñez Oliver, membres de la primera església baptista de València,¹⁶ duguin l'obra baptista a les Pitiüses i en constitueixin l'església en el seu domicili particular, al carrer de Castella, 25, el 19 d'agost d'aquell any, dos mesos més tard de les primeres eleccions democràtiques després de la dictadura. Integren el primer grup nou persones, amb Àngel García, diaca, la seva germana Isabel, els fills d'aquesta José i Viqui Cutanda, amb Josep-Antoni Ibas, secretari. Cada quinze dies, des de València, creients baptistes es desplaçaven a l'illa per a garantir-hi l'assistència religiosa. La primera reunió oficial, però, va tenir lloc uns mesos després i l'església local era de fet un punt de missió de l'església mare de València, a la qual va néixer vinculada.¹⁷

16. Coneguda com «església de Quart», en referència a la seva adreça al carrer de Quart, 134.

17. El 26 de febrer de 1978 se'n feia ressò oficialment el butlletí de l'església de València.

Finalment, l'església comptarà amb un local de culte propi, situat al carrer de Vicent Serra, 27, que serà inaugurat el diumenge 30 de juliol de 1978, amb l'assistència de Màximo García, promotor de missions de la UEBE,¹⁸ i pocs dies després, el 6 d'agost, ja tindran lloc els primers baptismes,¹⁹ entre els quals els de Pere Córcoles²⁰ i la seva muller.²¹

El desembre del 1980, finalment, hi arriba el primer pastor resident, el missioner brasiler Horacio Wanderley da Silva, que hi impulsà una escola bíblica de vacances amb una assistència de 44 boixos, i hi dirigí la missió fins al desembre de 1982. Ja sense pastor resident, per assegurar-hi els cultes i mantenir-hi la continuïtat del grup, des de l'església de Quart de València hi acudiren regularment dos pastors, durant dos anys i mig. En primer lloc Humberto Pérez, que ho féu entre el setembre de 1983 i el maig següent. Després li prengué el relleu Francesc Melero, de finals del 1984 fins al juliol de 1985. Els baptistes seran, doncs, els primers protestants a crear una església estable a Eivissa. Paradoxalment, malgrat ser el darrer territori del país a veure normalitzada la presència del cristianisme protestant, esdevindrà, en canvi, escenari d'un esde-

18. Unión Evangélica Bautista de España.

19. José Requena López, *Inicio y posterior desarrollo del protestantismo en las Islas Baleares*, l'Hospitalet de Llobregat, 2010.

20. Correu electrònic de Daniel Grau a l'autor, del 20 de gener de 2014.

21. Conversa amb la pastora M. Lluïsa Hidalgo, el 25 de febrer de 2014.

veniment singular, ja que serà un dels pocs llocs que haurà tingut dues dones al capdavant de la congregació, amb responsabilitats pastorals. Efectivament, el juliol de 1985, s'incorpora al davant del punt de missió de l'illa Empar Montagud Pérez, acabada de sortir del seminari i primera dona a accedir a aquest lloc de responsabilitat pastoral en tot el país, funció que hi desenvoluparà fins al juny del 1986.²²

Aleshores s'obre un petit parèntesi durant el qual són els propis creients eivissencs els que organitzen i dirigeixen l'activitat regular de la congregació, fins que el desembre de 1988 se'n farà càrrec el missioner nord-americà Frederic Dallas, que hi serà fins a l'agost següent. El 1990 hi arribarà el missioner mexicà Héctor Flores, per estar-s'hi fins a l'any següent. Francesc Melero, que havia anat visitant els baptistes locals i presidint alguna reunió, tornarà a tenir cura del creients eivissencs, després de l'etapa de Flores. Serà des de gener de 1992 fins a principis de l'any següent, viatjant-hi intermitentment, des de València. Llavors, el gener de 1993 i fins a novembre de 1996, els baptistes eivissencs tindran David Suárez com a pastor, època en què té lloc la desvinculació de Quart i en què el punt de missió es convertirà en església del tot independent, en prendre'n l'acord el 29 de juliol del 1995. Novament sense pastor, l'assistència religiosa a través de visites periòdiques, serà

22. Conversa amb Empar Montagud el 27 de febrer de 2014 i amb D. Grau l'endemà.

prestada pel matrimoni de pastors integrat per Empar Montagud i Antonio Asenjo, des de l'agost de 1997 fins al febrer de 1999.

El barceloní Llorenç Juan i Lacué, pastor de llarga experiència a Girona, Alacant i Sabadell, hi arribarà el maig de 1999 i s'hi estarà fins a febrer del 2000, residint-hi durant els nou mesos. Des del maig d'aquell any, novament A. Asenjo hi anirà viatjant per dur-hi la direcció pastoral, fins al febrer de 2002, anant i venint des de Catalunya, fins que a l'abril d'aquest any una nova pastora n'assumirà la responsabilitat fins al setembre de 2005. Es tracta de M. Lluïsa Hidalgo, dona enèrgica i de convicció, antiga cap d'infermeria a l'Hospital Evangèlic de Barcelona, famosa en els cercles protestants per haver estat infermera durant nou anys a Gaza i, sobretot, al Iemen, en un context difícil. Des d'octubre de 2005, i fins a l'actualitat, l'església baptista d'Eivissa té com a pastor resident el valencià Daniel Grau i pertany a la Unió d'Esglésies Baptistes de Catalunya (UEBC).²³

A més d'aquesta església, a la capital hi ha també una església baptista independent, al carrer

Una església
pentecostal de Sant
Antoni ha obert
un punt de missió
a Formentera,
el primer
de diversos intents,
fets per diferents
esglésies
protestants,
que ha aconseguit
quallar en
aquesta illa

A Eivissa es constituí una església protestant el 1977, 460 anys després de l'inici de la Reforma de Luter. Fins llavors, el catolicisme fou l'única confessió religiosa present a l'illa públicament.

d'Atzaró 10-12 (FIEIDE)²⁴ i a Sant Antoni una església de les Assemblies de Germans, al carrer de Madrid, 25. Les successives onades immigratòries han facilitat, arreu del país, la presència de diverses esglésies protestants no pertanyents a les històriques o tradicionals a Europa,²⁵ com ara els adventistes del setè dia, esglésies de Filadèlfia d'ètnia gitana o assemblees de Déu. Pentecostalistes i carismàtics s'associaran, sobretot però no exclusivament, a la població d'origen llatinoamericà, africà o asiàtic. Avui es poden trobar, a Vila, quatre esglésies pentecostals (carrer de Xarxaca, 8; carrer de Sant Cristòfol, 11; via Púnica, 13 i avinguda d'Espanya, 64) i una església de Filadèlfia, al carrer de Josep Tur i Llaneras. I, a Sant Antoni, una església Manà, al carrer de Barcelona, 12, també pentecostal, la qual ha obert un punt de missió a Formentera, el

primer de diversos intents, fets per diverses esglésies, que ha aconseguit de quallar en aquesta illa.

Dos grups de filipins, a Vila i a Sant Antoni, constitueixen esglésies ètniques evangèliques en aquests municipis. Un petit grup de les assemblees de Germans, establert as Puig d'en Valls, s'integrà, fa pocs anys, a l'església independent del carrer d'Atzaró.²⁶ Finalment, a la carretera del Port des Torrent, a Sant Agustí des Vedrà, hi ha una capellania anglicana, destinada al culte d'aquesta confessió, en llengua anglesa. Com hem vist, la proliferació d'esglésies evangèliques independents és un dels nous fenòmens apareguts en el panorama religiós arreu del país. Però ni presbiterians, ni metodistes, grans denominacions protestants presents a Mallorca, Menorca, Catalunya del Nord, el Principat i el País Valencià, no han tingut mai presència estable i organitzada a les Pitiüses. A Eivissa, doncs, els baptistes van ser els primers representants del protestantisme històricament present i homologat a tot Europa.

23. Per a tota aquesta etapa ha estat essencial la informació facilitada per Daniel Grau, a través de reiterades converses presencials, telefòniques i sovintejats correus electrònics.

24. *Federación de Iglesias Evangélicas Independientes de España*, de majoria baptista.

25. El protestantisme «històric» anterior al segle XIX: luterans, presbiterians, anglicans, baptistes, metodistes o assemblees de germans.

26. Correu electrònic de Daniel Grau, 29 de gener de 2014.

JOSEP-LLUÍS CAROD-ROVIRA
DIRECTOR DE LA CÀTEDRA
SOBRE DIVERSITAT SOCIAL
DE LA UNIVERSITAT POMPEU FABRA
DE BARCELONA ■